

***Scorpidium vernicosum* in de Meppelerdieplanden**

Melchior van Tweel & Geert van Wirdum

Scorpidium vernicosum is reported from wet hayfields in North-west Overijssel. The vegetation in which it occurs is regarded as close to the *Caricion nigrae*. This is the first record of *S. vernicosum* from the Netherlands since 1965.

In 1996 en 1998 werd in de Meppelerdieplanden *Scorpidium vernicosum* (Geel schorpioenmos) aangetroffen. In 1996 werd de soort gevonden door Bart van Tooren, Sylvia Meyer-Janse en Geert van Wirdum langs en in greppels en op lage plekken, samen met onder andere *Calliergon giganteum* (Groot nerfpuntmos) en *Drepanocladus aduncus* (Gewoon sikkelmoss). Tenminste één groeiplaats besloeg een vrij groot oppervlak. De soort werd in het veld niet als *Scorpidium vernicosum* herkend, maar als verdachte *Drepanocladus aduncus* zonder duidelijke bladhoekcelgroepen meegenomen. De determinatie van Geert van Wirdum werd bevestigd door Huub van Melick. In 1998 werd *Scorpidium vernicosum* gevonden door Melchior van Tweel bij het determineren van mossen uit een vegetatieopname in het kader van monitoringonderzoek. Deze determinatie werd door Ad Bouman bevestigd en gecontroleerd door Lars Hedenäs (Stockholm, Zweden).

Scorpidium vernicosum is een relatief slank schorpioenmos met sterk sikkelvormige bladen. De soort was in 1965 voor het laatst in Nederland waargenomen (Touw & Rubers 1989) en werd sindsdien uitgestorven gewaand. Op de Rode Lijst staat de soort onder de categorie "Bedreigd met verdwijning" (Siebel et al., 1992). *Scorpidium vernicosum* wordt ook buiten Nederland als een bedreigde soort beschouwd, gezien zijn voorkomen op de lijsten van te beschermen soorten in de door de EU vastgestelde Habitatrictlijn (Van Tooren et al., 1998). Van de in ons land voorkomende mossen heeft verder alleen de recent (Van der Pluijm 1991) in de Biesbosch aangetroffen *Orthotrichum rogeri* deze status.

De Meppelerdieplanden worden beheerd door de Vereniging Natuurmonumenten en liggen net ten zuiden van de Wieden in Noordwest-Overijssel. Het grootste gedeelte van het gebied bestaat uit reliëfvrije, gevarieerde en bloemrijke hooilanden. Op de in het terrein aanwezige dekzandruggen komen vochtige tot natte schrale graslanden voor. In de diepere delen staat vaak tot meer dan 10 cm water en hier komen vooral zeggevegetaties voor. Er komen diverse bijzondere plantensoorten voor als *Menyanthes trifoliata* (Waterdrieblad), *Calamagrostis stricta* (Stijf struisriet), *Potamogeton alpinus* (Rossig fonteinkruid), *Hottonia palustris*

(Waterviolier) en *Carex aquatilis* (Noordse zegge). Het gebied kan in het voorjaar geheel roze gekleurd zijn door *Pedicularis palustris* (Moeraskartelblad). Tijdens droge perioden wordt er water ingelaten vanuit het relatief vervuilde Meppelerdiep.

In het kader van het Overlevingsplan Bos en Natuur (OBN), een subsidieregeling van de overheid, wordt de waterinlaat verplaatst waardoor schoner water vanuit de Wieden kan worden ingelaten. Onderdeel van de subsidie is het volgen van de effecten. In mei 1998 is de uitgangssituatie vastgelegd en zijn er 14 permanente proefvlakken (PQ's) ingemeten waarin de vegetatieontwikkeling gevolgd wordt. In een van deze PQ's werd *Scorpidium vernicosum* aangetroffen (tabel 1).

Tabel 1: Vegetatie met *Scorpidium vernicosum* (volgens Braun-Blanquet).

Datum: 12-5-1998; coörd.: 206.90/521.27 (21-16-42-92); auteur: M.J. van Tweel.

Proefvlak 5x5 m²; bedekking totaal 50%, kruidlaag 30%, moslaag 5%, algenlaag 25%; hoogte kruidlaag 50 cm; kwelvlies aanwezig; 10 cm water op maaiveld.

Scorpidium vernicosum	2a	Geel schorpioenmos
Wierflab	3	-
<i>Carex acuta</i>	2b	Scherpe zegge
<i>Pedicularis palustris</i>	2a	Moeraskartelblad
<i>Eleocharis palustris</i> ssp. p.	2m	Gewone waterbies
<i>Ranunculus flammula</i>	1	Egelboterbloem
<i>Calliergon giganteum</i>	+	Groot nerfpuntmos
<i>Calliergonella cuspidata</i>	+	Gewoon puntmos
<i>Carex vesicaria</i>	+	Blaaszegge
<i>Cardamine pratensis</i>	+	Pinksterbloem
<i>Carex panicea</i>	+	Blauwe zegge
<i>Drepanocladus aduncus</i>	+	Gewoon sikkelmoss

+ = Bedekking <5% en weinig exemplaren; 1 = bedekking <5% en veel exemplaren; 2m = bedekking <5% en zeer veel exemplaren; 2a = bedekking 5 tot 12,5%; 2b = bedekking 12,5 tot 25%; 3 = bedekking 25 tot 50%

De vegetatie van het PQ is soortenarm. De opname kan het best worden ingedeeld in het Caricion nigrae (Verbond van Zwarte zegge), maar er komen ook soorten voor van het Caricion gracilis (Verbond van Scherpe zegge). *Scorpidium vernicosum* zelf is een kensoort voor het Caricion davallianae (Knobbiesverbond) (Schaminée et al. 1995).

De groeiplaats van *Scorpidium vernicosum* kan het beste omschreven worden als een nat hooiland. De bodem bestaat uit een mengsel van klei en veen. Het aspect van de vegetatie wordt bepaald door diverse zeggen en vooral door veel *Pedicularis palustris* (Moeraskartelblad), waardoor de vegetatie een bloemrijk karakter krijgt. Het gehele proefvlak was geïnundeerd met ongeveer 10 cm water. Gezien de aanwezigheid van

een 'kwelvliesje' is het milieu ijzerrijk. De omstandigheden lijken matig voedselrijk, gezien het vele voorkomen van algen (flab = floating algal biomass). Globale waterkwaliteitsmetingen geven zwak basische (alkaliniteit = 1,6 mmol/l; pH = 7,5) en niet bijzonder voedselrijke omstandigheden aan (PO_4 en $\text{NO}_3 = \pm 0$, EGV = 210 $\mu\text{S}/\text{cm} = 21 \text{ mS}/\text{m}$).

In de Meppelerdieplanden maakt *Scorpidium vernicosum* een wat 'slordige' indruk en het mist de gele kleur en vernisachtige glans die de namen suggereren. *Scorpidium vernicosum* is een soort uit een lastige groep die tot het uitkomen van Touw & Rubers (1989) in ons land meestal als een *Drepanocladus* werd beschouwd. De planten zullen in het veld snel verward worden met *Drepanocladus aduncus* of *Drepanocladus exannulatus*, maar zijn hiervan te onderscheiden door de afwezigheid van bladhoekcelgroepen. Veel auteurs (o.a. Dixon 1924) wijzen op de gelijkenis met *Scorpidium revolvens* (Klein schorpioenmos), in het bijzonder met planten die ook wel als aparte soort (*Scorpidium cossoni/Drepanocladus intermedius*) worden opgevat, en met vormen van *Drepanocladus sendtneri* (Gekruld sikkelmoss). Microscopisch is het onderscheid tussen deze soorten meestal wel duidelijk. *Drepanocladus sendtneri* is meestal onder andere op grond van de typische hoekcelgroep met de loep van beide andere soorten te onderscheiden. De gelijkenis van *Scorpidium vernicosum* met *Scorpidium cossoni* dringt zich sterk op in dichte moskussens van laagvenen, zoals in de Poolse Biebrza-vallei. *Scorpidium vernicosum* groeit hier recht op en heeft een erg regelmatige bouw. Met enige ervaring is deze soort steeds met de loep herkenbaar aan de lengteplooi in de bladaanhechting, die bij *Scorpidium cossoni* nooit zo duidelijk zijn. Bij goed licht en planten in goede conditie, is bij *Scorpidium cossoni* bovendien de hyalodermis met de loep te zien.

Literatuur

- Dixon, H.N., 1924. The Student's Handbook of British Mosses, 3rd edition, Summerfield.
- Pluijm, A. van der, 1991. Enkele voor Nederland nieuwe blad- en levermossen in de Biesbosch. Lindbergia 16:28-34.
- Schaminée, J.H.J., E.J. Weeda, & V. Westhoff, 1995. De vegetatie van Nederland, Deel 2 Plantengemeenschappen van wateren, moerassen en natte heiden, Opulus press, Uppsala.
- Siebel, H.N., A. Aptroot, G.M. Dirkse, H.F. van Dobben, H.M.H. van Melick, & A. Touw, 1992. Rode Lijst van in Nederland verdwenen en bedreigde mossen en korstmossen, Gorteria 18:1-20.
- Tooren, B.F., J. Dewyspelaere, R. de Wijs, K. Decler, M. de Wilde, & J. Thissen, 1998. Beschermde soorten en habitats in Nederland en Vlaanderen, De Levende Natuur 99/5:212-217.
- Touw, A., & W.V. Rubers, 1989. De Nederlandse Bladmossen, St. Uitgeverij KNNV.